

А.Аскерханова

Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті
Семей қаласы, Қазақстан

ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ӨңІРІ ТОПОНИМИЯЛЫҚ КЕҢІСТІГІНДЕГІ ҰЛТТЫҚ НЕГІЗ

(Катонқарағай ауданында болған ономастикалық экспедиция материалдары
негізінде)

Аннотация: Жалпы Шығыс Қазақстан өңірі топонимдері мүлдем зерттелмеді деп айтуға болмас, дегенмен жүйелі түрде зерттеу тақырыбына айналған емес. Сондықтан алдағы уақыттарда ресми орындар бола ма, жоғары оқу орны бола ма арнайы осы мәселені ғылыми жоба ретінде ала отырып, экспедициялық жұмыстар жүргізіліп, жинақталған материалдарды ғылыми тұрғыдан талдай отырып, тарихпен байланыстыра зерттеу арқылы «Шығыс Қазақстан өңірінің жер-су атаулары» тақырыбында этнолингвистикалық сөздік шығару ұжымдық түрде орындалар жұмыстың бірі. Ономастикалық атаулар қалыпты сөздер тәрізді белгілі ұғым, дербес лексикалық мағына білдірмегенмен, оның берер мағлұматы мол.

Қазақ тілінің бай ономастикалық қорының топожүйесінде қазақ этно-сына қатысты орасан мол этнотанымдық ақпарат жинақталған. Өңірлік топонимдер этнотанымдық, лингвотарихи, этномәдени тұрғыдан сол аймаққа қатысты ғана емес, сонымен қатар жалпы қазақ топожүйесіне қатысты да мол материал көзі. Бұл топтағы атаулар аталған өңірдегі жергілікті тұрғындардың өмір тіршілігінен, тарихи-әлеуметтік, тарихи-лингвистикалық тұрғыда мол деректер береді.

Тірек сөздер: ономастика, топоним, көші-қон атаулары, ұлттық бірегейлік, хабарламашы, географиялық нысан.

А.Аскерханова

Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет,
Семей, Казахстан

НАЦИОНАЛЬНАЯ ОСНОВА ТОПОНИМИЧЕСКОГО ПРОСТРАНСТВА ВОСТОЧНОГО КАЗАХСТАНА

(на основе материалов ономастической экспедиции в Катон-Карагайском районе)

Аннотация. Нельзя сказать, что топонимы Восточно-Казахстанской области вообще не изучены, но они не изучаются регулярно. Поэтому в будущем государственные органы или университеты будут совместно издавать этнолингвистический словарь по теме «Названия земель и вод Восточного Казахстана», рассматривая эту проблему как исследовательский проект, путем проведения экспедиционных работ, научного анализа собранных материалов и изучения их в связи с историей. Издание этнолингвистического словаря - одна из задач, решаемых коллективно. Ономастические имена — это общеизвестное понятие, как и обычные слова, хотя они не имеют самостоятельного лексического значения, но содержат много информации.

Топографическая система богатого ономастического фонда казахского языка содержит огромное количество этнокогнитивной информации о казахском этносе. Региональные топонимы являются источником богатого материала в этнокогнитивном, лингвоисторическом, этнокультурном отношении не только к этому региону, но и к казахской топонимической системе в целом. Названия в этой группе дают обширные сведения о жизни местного населения в данном регионе, в историко-социальном и историко-лингвистическом аспектах.

Ключевые слова: ономастика, топоним, миграционные названия, национальная уникальность, информатор, географический объект.

A. Askerkhanova

Kazakh Humanitarian Law Innovative University,
Semey, Kazakhstan

NATIONAL BASIS OF TOPONYMIC SPACE OF EAST KAZAKHSTAN (based on the materials of onomastic expedition in the Katon-Karagay region)

Annotation. It is impossible to say that the toponyms of the East Kazakhstan region are not studied at all, but they are not studied regularly. Therefore, in the future, government agencies or universities will jointly publish an ethnolinguistic dictionary on the topic «Names of lands and waters of East Kazakhstan», considering this problem as a research project, through expeditionary work, scientific analysis of the collected materials and studying them in connection with history. The publication of an ethnolinguistic dictionary is one of the tasks solved collectively. Onomastic names are a well-known concept, like ordinary words, although they do not have an independent lexical meaning, but they contain a lot of information.

The topographic system of the rich onomastic fund of the Kazakh language contains a huge amount of ethnocognitive information about the Kazakh ethnos. Regional toponyms are a source of rich material in ethnocognitive, linguo-historical, ethnocultural attitude not only to this region, but also to the Kazakh topo-system as a whole. The names of this group give extensive information about the life of the local population in this region, in the historical, social, and in the historical and linguistic aspects.

Keywords: onomastics, toponyms, migration names, national uniqueness , informant, geographical object.

Қазақ тіліндегі топонимдік аталымдар біраз ғалымдардың зерттеу тақырыбының аясында қарастырылған. Кез келген жанды, жансыз заттарды, құбылыстарды даралап бейнелейтін тіл білімінің саласы ономастика әр кезеңдегі жалқы есімдер құрамы құрылымының бет-бейнесін айқындайды. Қазақ ономастикасының құрамдас бөлігі қазақ тіліндегі жер-су атаулары да қазақ халқының ғасырлар бойы жүріп өткен жолының небір құндылықтарын бойына сіңірген тілдік жәдігері. Себебі күнделікті өмірде мыңдаған топонимдер тілдік қолданыс барысында қарым-қатынасқа түсіп, әрбір адамның өмірінде белгілі дәрежеде қызмет атқарады.

Қазақ тіліндегі топонимдік аталымдар көптеген ғалымдар еңбегінің зерттеу нысаны ретінде де алынып, болмаса зерттеу тақырыбының аясында бірнеше аспектіде қарастырылып келеді. Қазақтың географиялық атауларын қарастырған Г.К. Қоңқашпаевтың, Т. Жанұзақовтың орындауында жарық көрген айтулы еңбектің бірі – 300 топонимнің мән-мағынасын ашып, түсініктерін, этимологиялық негіздерін көрсеткен

көлемді «Атажұрт» атты еңбегін; Көкшетау өңірі топонимдерін лингвистикалық тұрғыдан саралаған О.А. Сұлтаньяевтың; Оңтүстік Қазақстан топонимдерін тарихи-лингвистикалық тұрғыдан зерттеген Қ. Рысбергенованың, Шығыс Қазақстанның оңтүстік өңіріндегі тау аттарының тілдік, экстралингвистикалық, этномәдени сырларын ашып, талдаған Б. Бияровтың, сондай-ақ Қазақстан топонимикасын іргелі түрде зерттеген, кандидаттық, докторлық диссертациялар, сөздіктер монографиялар дайындаған топонимдерді шығуы мен дамуы, қалыптасуы тарихынан және этимологиялық аспектіде қарастырған Ә. Абдрахмановтың және т.б. ғалымдардың еңбектерін халықтың тарихи жадынан өлшеусіз мәлімет берерін қайнар көз екендігін атап өтуге болады. Дегенмен, Шығыс Қазақстан аймағындағы топонимдерді арнайы зерттеу нысаны ретінде қарастырған Б. Бияровтың еңбегінен басқа зерттеу жұмысы жоқтың қасы.

2. Шығыс Қазақстан өңірі Катонқарағай ауданы топонимдерінің тілдік табиғаты

Халқымыздың, өскелең ұрпақтың елжандылығын, еліне деген ұлттық мақтанышын білдіретін тәрбиелік, рухани, мәдени маңызы зор факторлардың бірі – ұлттық ономастика мәселесімен шұғылдану кезек күттірмейтін мәселелердің бірі. Мысалы, Шығыс Қазақстан облысының «Географиялық атаулардың мемлекеттік каталогі» кітабындағы 15638 нысанның 5212 і топоним болса, соның 1026 атауының ежелгі эндоним атаулары орыс тілінде жазғанда бұрмаланып кеткен. Мысалы, Жаңа Әулие Матабай – *Матобай Святой Новый*, Жолдыбайдың Сілемдері – *Жолдыбаевские Отложки*, Қоңыржон – *Листвяга*, Сатек Жырасайы – *Сатеков Лог* т.б. [1, 486.]. Қазіргі таңда ұлт мәдениетін жаңғыртып тануда, тарих қойнауынан тіл арқылы жеткен мәдениеттің мәйегін таразылау, салмақтысын, сапалысын сол ұлттың рухани арқауы ету «Мәңгі ел» идеясымен өзектес.

Әрбір ауылға, ауданға қарасты елді мекендердің атауларын, ең бастысы о бастағы тарихи атауларын термелеп шығып, олардың қаншасы сақталған, қаншасы өзгертілген және қай кезде, қандай мақсатпен өзгертілгендігі туралы мәліметтерді жинастырып, өткен ғасырлардың сан қилы оқиғасынан сыр шертетін бағзы атаулардың тізбесін жасай алсақ та тарихтың талай қазбасы ашылып, інжу маржандары тарих арқауын тарқатуға себепкер де болар ма еді. Себебі, үстіміздегі жылдың мамыр айында Катонқарағай ауданының он үш елді мекеніне ономастикалық (топонимиялық) экспедиция құрамымен барғанымызда, көптеген топонимиялық атаулардың негізгі, бастапқы, тым болмаса қазақы атауының тұрғындар есінде қалмауы, әрі ондай мысалдарды ондап келтіруге болатындығы, кенес өкіметі кезіндегі идеологияның ел есін басқа арнаға бұрып, тарихи есін көмескілендіруге себепші болғандығын көруге болатын еді. Бірнеше ғасырлар бұрынғы атаулар, көбінесе, хабарламашылар жадында сақталмаған.

2013 жылдың маусым айында Шәкәрім атындағы Семей мемлекеттік университетінің магистранттары мен студенттері жүргізген топонимиялық экспедиция барысында жергілікті жер тұрғындарынан ауызба ауыз диктофонға түсірілген материалды тасқа түсіру арқылы түзілген болашақта ұжымдық түрде қарастырылатын сөздік жобада берілген 1050-ге тарта сөздің 110-ы таза орыс тілінде берілген. Мысалы, Язовая, Ульба – Громатуха, Ульяновский, Уранхай, Усть-Нарым, Усть-Нарын қорымдары, Фыкалка, Хайрузовка, Хрустальный, Сенокосный, Сенное, Средчиха, Солдатов, Солнечный қарлы төбешігі, Солоновка, Строитель т.б. [2]

Бұл ресми картадағы, әкімшілік-аумақтық бөлініс желісі бойынша емес, кезінде малды жон, жайлауға, күзеуге, көктеуге апарып, малдың отығуына қарай жерін ауыстырып, малын қонды қылуға бар білімін сарқа жұмсаған жергілікті халықтан, қазақтың малшы, аңшы тәрізді жер жағдайын жақсы біледі деген хабарламашыларынан жазылып алынған атаулар. Жер жағдайын, ел ішінің әңгімесін сол кісілердей білетін адам

болуы мүмкін емес. Сонымен қатар өңірлік жазушылардың шығармаларының біразы қаралып, жазушылар шығармаларында берілген жер-су атаулары, «Арай» газетінің 1976-1996 жылдар арасында шыққан сандарынан газет бетінде жазылған атаулар да қарастырылды. Катонқарағай ауданына қарасты жер-су атауларының барлығы тізбеге түсті деп айта алмаймыз. Атаулар әлі де жинастыра түсуді қажет ететіні сөзсіз. Бұл еңбекте Катонқарағай ауданының әкімшілікаумақтық бөлініс негізіндегі елді мекендер ғана емес, сонымен қатар көші-қон, яғни қазақтың жаз жайлауы, күз күзеуі, қыс қыстауының атауларын көбірек қамтуға тырыстық. Себебі ондай атаулар халық жадында ғана сақталып, арнайы тізбеге түсіру үнемі кейінге ысырылып келе жатқан мәселелердің бірі. Ал ресмилендірілген құжаттардағы, карталардағы ала-құлалықтан арылу біреу күндік шаруамен шешіле қоймайтыны анық.

Ономастикалық экспедиция кезінде түзілген жоба сөздік тарихи, этимологиялық, тілдік, этнолингвистикалық тұрғыдан жан жақты талданып, Катонқарағай мемлекеттік ұлттық табиғи парк қызметкерлерінің қолындағы карталарда берілген атаулармен идентификациялауды қажет етеді. Себебі, ресми орындар тізбесіндегі карталарда жергілікті атаулар еленбей, ескерілмей, жер жағдайын, ел жағдайын біле бермейтін, тіпті білуге талаптанбаған, көбінесе, патша өкіметі кезіндегі әскери адамдар қағазға түсірген жазбалар негізінде бір картадан екінші картаға әйтеуір көшіріле берген атаулардан арылып, тарихи жады жаңғырғанын уақыт келді. Оны бүгіннен қолға алмасақ, тарихи, халықтық атауларды білетін адам ел ішінде қалмай да қалуы мүмкін.

Отаршылдық одан кейінгі кеңестік бұрмалаудың екпінімен жергілікті жер тұрғындарымен есептеспей өзгертілген, дыбыстық өзгеріске ұшырап қате жазылып кеткен жер-су атауларының тарихи атауларын қайтаруды кешенді, ұжымдық, жүйелі түрде қолға алып, тізбеге түсірмесе бір ғасыр бұрынғы атаулардың өзінен көз жазып қалатындығымыз анық.

Әйтсе де себеп-салдардың түп-төркіні басқада, ономастика мен топонимиканы зерттейтін ғылым мен оның қорытындыларын тарихи атауларды қайтарудың құралы ретінде пайдалануға лайықты идеологияның жоқтығында. Елбасы Нұрсұлтан Назарбаевтың жер атауларының сөздігін жасап, қай атау қандай жағдайда, қандай мағынада қойылғанын, ол сөздің түпкі мәні қандай болғанын айқындау және қалпына келтіру жөніндегі тапсырмасы көздеген мүддеге жете алмай отыр. Бұған басты себеп – осы аса маңызды міндетпен тікелей айналысатын қызметтер дайын емес еді. Қазақстан географиялық атауларды ономастиканың мәселелерін зерттейтін құрылымдар мен заңнама бойынша да дамыған елдерден нақтылай түссек, кейбір ТМД елдерінен кейін қалып отыр. Мысалы, АҚШ-та жер-су атаулары мәселесімен «Географиялық атаулар бюросы», Канадада «Географиялық атаулардың тұрақты комитеті», Германия мен Украинада «Географиялық атаулардың ұлттық комитеті», Англияда Британия география қоғамының «Географиялық атаулардың тұрақты комиссиясы» дербес айналысады. Ресейде үш бірдей құрылым: «геодезия», «Аэро-фототүсіру», «Картография» бас басқармалары шұғылданады. Бұлардың бәріне географиялық атауларды дұрыс пайдалануды бақылап, түзетіп отыру үшін заңдық құқықтар берілген.

Ресейдің осы ыңғайдағы тәжірибесіне қысқаша тоқталсақ, онда 1997 жылы «Географиялық объектілерді атау туралы» федералды заң қабылданды. Сол заң бойынша атаулар жөніндегі мемлекеттік және жеке меншік ұйымдардың барлық ұсыныстары ономастикамен айналысатын қызметтердің: аудан, облыс, қала атқару биліктерімен сайланбалы органдарының жоғарыда айтылған басқармаларының сараптауынан өткізіледі. Тек содан кейін ғана шешім қабылданады. Бұл жүйе орыс жұртына географиялық атаулар арқылы өзінің тарихын қастерлеп, ұлттық мүддесін

қорғауға мүмкіндік беріп отыр. Біздің елде онамастика мәселесіне тұтас арналған заң жоқ. Елімізде бұл сала «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне онамастика мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңымен реттелуде. Қалай десек те, алдағы уақытта онамастика туралы жеке заңның керек екендігі анықтығын жазушы Алдан Смайыл көрсетілген мақаласында атап айтады. [3] Бұл мәселе де өз кезегінде шешімін таба жатар әрі ол заң қазақ ұлттың келісімінен тыс өзгертілген барлық тарихи атауларды міндетті түрде қайтаратын құдіретке ие болуға тиіс.

Топонимикалық атаулардың кейбіреулері белгілі алқапты мекен еткен халықтың өмір дерегінен хабардар ететінін сөзге тиек етуге болады. Атап айтқанда, жерінің ерекшелігіне орайлас, қойылған, мысалы: Қызылқайың, Бұлғындысай, Маралды, Мойылды, Таскүрке, Талдыбұлақ т.б. Антропонимикалық атаулардың кейбіреулері, мысалы: Бөгенбай асуы, Дәулет көні, Мәметек жайлауы, Шоңмұрын қыстағы, Әбдікәрім жайлауы т.б. о баста ру атаулары болған, содан кісі атауларына ауысқан, керісінше де яғни жеке адам есімдерінің ру атауларына ауысу фактілері де тілде орын алған. Катонқарағай ауданына қарасты көші-қон атауларын жинастыру барысында да кейбір топонимдердің кісі аттарынан ешбір қосымшасыз жасалғандығын бағамдауға болады. Бұл тәсілдер арқылы қазақ тілінде көбіне микропонимдер пайда болады. Ал, кісі аттарының топонимдерге, топонимдердің кісі аттарына ауысу үдерісі ежелден келе жатқан лингвистикалық және тарихи-этнографиялық құбылыс. Мысалы, Аяған жалағы, Әбдікәрім жайлауы, Әби Әубәкір, Әкімі үңгірі. Катонқарағай ауданына қарасты топонимдер ішінде басқа өңірлерде кездесе бер-мейтін «дара», «көн» сөзімен берілген атаулар бар. Дара сөзін жергілікті тұрғындар (Кісекин А., Нұрсара А.) «жеке», «дара» мағынасымен сәйкестендіреді, яғни табиғи қора, табиғи қоршау әрі бұл сөз атауды анықтап тұрған сөз ретінде мағынасын дәл бере алған. Мысалы, Масабай көні, Бісқақ көні, Кәлім көні, Шоңмұрын көні, Нияз дарасы, Тайшы дара, Шолақ дара, Мұстафа дарасы, Темірбек дарасы, Түменбай дарасы және т.б. [2, 5 б.]

Бұл топтағы атаулар аталған өңірдегі жергілікті тұрғындардың өмір тіршілігінен, тарихи-әлеуметтік, тарихи-лингвистикалық тұрғыда мол деректер береді. Атап айтқанда, кісі аты арқылы уәжденген географиялық атаулар белгілі бір тайпа, ру, ұлттың ежелгі қоныс мекендері, көш жолдары туралы мәлімет алудың бірден-бір дереккөзі.

Ономастика оның ішінде топонимика мәселесіне мемлекеттік тұрғыда көңіл бөлініп, әрбір ауданға экспедиция жасақталу қажеттігі кезек күттірмейтін мәселенің бірі. Облыстың он төрт ауданына барып, әрбір елді мекеннің атауларын жинастырып, ол материалды мұрағат материалдарымен салыстыра қарай отырып, негіздеп барып реестр жасалмаса, тарихи жадыға үлкен нұқсан келері анық. Мысалы, Аршаты ауылды мекеніне кіре берісте оң қол жақта әсем, сұсты, биік бейнесімен ерекше назар аудартатын бүгінде «Хрустальная гора» деп аталатын таудың қазақы атауы халық жадынан шыққан. Тек Өрел ауылынан жүз жастағы қария ғана ол таудың қазақы атын айта алды. Сол сияқты Березовка (Нарынға келіп құятын басты өзен), Бобровка (Шорнауа сельсоветіне қарайтын село), Богда (Үкөктің оңтүстік жағын қоршай көсілген асқақ Алтайдың шың-қыраттарының бірі), Большенарым, Быструха («Жаңа жерлерге мекендеген поляктар енді ақырындап Кеңді Алтай аумағына қоныстана бастады, жаңа ауылдар пайда болды. 1787 жылы Малая Убинка ауылы, 1790 жылы – Быструха, 1799 жылы – Черемшанка ауылдары дүниеге келді»). [4, 127 б.], Верхкатунь (елді мекен, Катонқарағай ауданы. «Жоғарғы Қатын өзені») [3, 125 б.], Владимировка [5], Волков бұлағы – [5], Ворошилов (колхоз. («Жаңа жылдың, 1956 жылдың басында Ворошилов атына бірлескен 4 колхозға ауыстым: Новоберезовка, Үштөбе, Маймер,

Жаркала – Яры аталған бұрынғы колхозды ауылдар»). [6, 18 б.], Высокогор («Жігіт Қоңыр аттың жаралағанын елге айтпайды. Жігіт аяғы қағына жабысып, күп болып ісіп, аяғының ауруынан күні-түні зарлайды. Аяғынан шерленіп ақыры өліпті. Жер атауы Высокогор совхозының орталығы Шердіаяқ деп сонан аталса керек»). [6, 190 б.] т.б. елді мекен атауларының уәжі көпшілікке түсініксіз. Көрсетілген мысалдар тек «Б», «В» дыбыстарына қатысты ғана алынды. Жинақталған жеті жүзден аса жер-су атауларының ішінде халықтық атаулар жүйесіне сәйкес келмейтін атаулардың аталу уәждерін қарастыру болашақ зерттеулердің алар межесі.

Қазақ халқы ежелден көшпелі мал шаруашылығына бейімделіп, мал тұяғына ере отырып, жер жағдайын мал ыңғайына қарай таңдай отырып, сол жердің ерекшелігін баса көрсететін ат қоюы, жер су атауларының ерекше маңызды факторға айналғанының көрінісі. Әр атауда ұлттық болмыс, дүниетаным, салт дәстүрдің кумулятивті жинақталуы нәтижесінде қонысты, жұртты, жайлау, күзеу, қыстау ерекшелігін дәлдікпен бере алғандықтан да тарихи атаулар ұлттық бірегейлестіру ретінде құнды. Мысалы, Ақтүйе – Таутекелдің арғы жағындағы тау. Көрінісіне байланысты жеке түйеге ұқсап көрініп тұрғандықтан «Ақтүйе» деп аталған. [Хабарлаушы: Омаров Манарбек, Аршаты ауылы], сол сияқты Ақшоқы қыстағы – шоқы түсіне байланысты, Алтын қазған жайлауы – алтыны бар өзен. Кезінде байлар өзен-нен алтын сүзіп отырған. [7]

Топонимикалық атаулар өзінің семантикалық мәнін белгілі бір жүйеде ғана айшықтай алады. А.А.Абдрахманов В.Семенов-Тяньшанскийдің: «Лингвистический анализодиноготопонима, вызванного из всей совокупности географических названий того или иного района, без привлечения сравнительного материала из топонимики других районов – не надежный метод...» – деп көрсетеді [8, 336.]. Топонимдерді семантикалық тұрғыдан қарастырғандар ол тілдің лексикалық ұқсастықтарына, әр аймақтағы географиялық объектілердің аталу принциптерінің ұқсастықтарына назар аударып тілдің заңдылығына сүйенудің қажеттігіне меззейді. Сондықтан тіл білімінің заңдылықтарына, тілдік жүйеге сай берілген атаулар екіұдай немесе екіжақты пікір тудырмай, белгілі бір уәжге қаратыла жасалғандығы байқалып тұрады. Мысалы Қаба, Аққаба, Қарақаба, Арасанқаба, Айланба, Айыр-кезең, Ақбұлқак, Айнабұлақ, Айыртас, Арыаққан, Беріаққан т.б., яғни географиялық нысанның өзіне тән белгілерін, ерекшелігін білдіретін атаулар.

Жалпы Шығыс Қазақстан өңірі топонимдері мүлдем зерттелмеді деп айтуға болмас, дегенмен жүйелі түрде зерттеу тақырыбына айналған емес. Сондықтан алдағы уақыттарда ресми орындар бола ма, жоғары оқу орны бола ма арнайы осы мәселені ғылыми жоба ретінде ала отырып, экспедициялық жұмыстар жүргізіліп, жинақталған материалдарды ғылыми тұрғыдан талдай отырып, тарихпен байланыстыра зерттеу арқылы «Шығыс Қазақстан өңірінің жер-су атаулары» тақырыбында этнолингвистикалық сөздік шығару ұжымдық түрде орындалар жұмыстың бірі. Ономастикалық атаулар қалыпты сөздер тәрізді белгілі ұғым, дербес лексикалық мағына білдірмегенмен, оның берер мағлұматы мол. Халықтың өткендегі өмірі, мекен еткен жері, тәуелсіздігі үшін күресі, елін сырт жаулардан қорғауда ерлікпен қаза тапқан ұл қыздары жайлы құнды дерек береді. Осы мәнде ономастикалық атаулардың тілдің лексикасында алатын орны, танытарлық, тәрбиелік мәні зор әрі қазақтың қанымен суарылған ата баба жерінің әрбір бұрышының аты қалпына келтіріліп, сол атаудан туындайтын аңыз әңгіме де қоса жиналып, хатталуы тиіс және атаулар тарихын жаңғырта отырып, жерге деген, елге деген сүйіспеншілікті бейсанаға сіңіру біраз еңбек етуді қажет етеді.

Зерттеулерге дәйек болатын кез келген халықтың ерекшелігі, менталитеті тілінен

көрініс тауып, оның барлық деңгейлерінен байқалатыны мәлім. Осы тұрғыдан мазмұны ұлттық, тұлғасы сан алуан топонимдердің күрделі табиғатын толық біліп, жете түсіну, оның толып жатқан сан-салалы мәселесін әлі де жан-жақты зерттей түсудің мәні ерекше.

Қорыта келгенде, ономастика, топонимика саласында жүргізіліп отырған тілдік саясат мемлекетті нығайту, мемлекеттік сәйкестікті қалыптастыру сияқты міндеттерді жүзеге асырудағы басымдықтардың бірі;

– қазақ тілінің бай ономастикалық қорының топожүйесінде қазақ этносына қатысты орасан мол этнотанымдық ақпарат жинақталған;

– аймақтық топонимияны тілдік жүйе ретінде қалыптастыратын тарихи және этномәдени факторлар әрі ол этнотанымдық маңызы бар мәселе;

– өңірлік топонимдер этнотанымдық, лингвотарихи, этномәдени тұрғыдан сол аймаққа қатысты ғана емес, сонымен қатар жалпы қазақ топожүйесіне қатысты да мол материал көзі;

– мазмұны ұлттық, тұлғасы сан алуан топонимдердің күрделі табиғатын толық біліп, жете түсіну үшін, оның толып жатқан сан-салалы мәселесін әлі де жан-жақты зерттей түсу қажет.

Өңірлік топонимдерді жан-жақты қарастыра келе, мынадай тұжырымдамаға тоқталған жөн:

– өңірлік топонимдерді бірегейлестіру, сол аймақтың тарихын айшықтауға негіз болады;

– өңірлік топонимдерді, соның ішінде көші-қон атауларын тізбеге түсіру барысында, қазақ тілінің бай ономастикалық қоры анықталады;

– аймақтық топонимдер, көші-қон атаулары жергілікті халықтың санасында қалыптасқан танымнан ақпарат береді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

[1] Әбдірахманов С.Ә. Искаженные эндонимные названия географических объектов Восточного Казахстана. «Өңірлердегі ономастика мәселелері: көше атаулары жазылған тақтайшаларды безендіру». Республикалық дөңгелек үстел материалдарының жинағы. – Астана, 2012. –84 б.

[2] Сейітова Ш.Б., Әскерханова А.Қ. «Шығыс Қазақстан ономастикалық кеңістігіндегі ұлттық негіз. (Катонқарағай ауданында болған ономастикалық экспедиция материалдары бойынша). – Семей:Тенгри. 2013ж. – 76 б.

[3] Алдан Смайыл. Жер-су атаулары: тарихы мен тағдыры // Егемен Қазақстан. 2013 жыл, 6 желтоқсан.

[4] Федорова Р.С. Основы исторического краеведения и музееведения. Часть третья. Выпуск второй: Краеведение советского и современного Казахстана с некоторыми дополнительными материалами по истории Восточного Казахстана (от древности включая современность). – Учебное пособие – Усть-Каменогорск, 2009. – 400 б.

[5] Хабарлаушы: Кісекен Амантай Яваданұлы 69 жас, Нұқсара Амажан 70 жас, Шыңғыстай ауылы.

[6] Кітапбаев Б. Айта-айта Алтайды, Бошай аға да қартайды (толықтырылып, екінші басылым). – Өскемен: Рекламный Дайджест, 2013. – 500 б.

[7] Хабарлаушы: Ақтай аға 71 жас, Жаңаұлгі ауылы

[8] Мурзаев Э.М. Основные направления топонимистических исследований. – А., 1999.